

Зінаїда Б. Живко (Львівський державний університет
внутрішніх справ, Україна)

УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ РИНКОВИХ ВІДНОСИН

У статті досліджено основні аспекти управління економічною безпекою підприємства та зв'язок між поняттями «прибуток» і «механізм економічної безпеки підприємства». Розглянуто використання тривимірної моделі стратегічного забезпечення економіко-організаційного механізму економічної безпеки підприємства.

Ключові слова: економічна безпека підприємства, прибуток, організаційно-економічний механізм, інтегральний індекс, тривимірна модель.

Форм. 4. Рис. 1. Літ. 21.

Зинаида Б. Живко (Львовский государственный
университет внутренних дел, Украина)

УПРАВЛЕНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТЬЮ ПРЕДПРИЯТИЯ В УСЛОВИЯХ РЫНОЧНЫХ ОТНОШЕНИЙ

В статье исследованы основные аспекты управления экономической безопасностью предприятия и связь между понятиями «прибыль» и «механизм экономической безопасности предприятия». Рассмотрено использование трёхмерной модели стратегического обеспечения экономико-организационного механизма экономической безопасности предприятия.

Ключевые слова: экономическая безопасность предприятия, прибыль, организационно-экономический механизм, интегральный индекс, трёхмерная модель.

Zinaida B. Zhyvko (Lviv State University of Interior, Ukraine)

ENTERPRISE ECONOMIC SECURITY MANAGEMENT UNDER MARKET CONDITIONS

The article studies the key aspects in the enterprise economic security management along with the relationship between the notions of "profit" and "enterprise economic security mechanism". The use of the three-dimensional model of strategic provision of the economic-organizational mechanism for enterprise economic security is considered.

Keywords: economic security of an enterprise; profit; organizational and economic mechanism; integral index; three-dimensional model.

Постановка проблеми. Сучасні процеси трансформації, інтеграції та глобалізації спричиняють зростання динамічності й невизначеності умов зовнішнього середовища, що впливає на розвиток і функціонування підприємства. Таке зростання невизначеності в Україні пов'язане, зокрема, з посиленням конкуренції на товарних ринках, інфляційними процесами, скороченням тривалості життєвого циклу продукції, нестабільністю податкової політики, низькою активністю фондового ринку, реструктуризацією власності стратегічно важливих галузей національної економіки, ускладненнями процедур банківського кредитування та низькою конкурентоспроможністю продукції вітчизняних підприємств. Невирішеність проблем у сфері управління безпекою підприємств не дозволяє забезпечити відповідний рівень економічного зростання й ускладнює здійснення ефективної реструктуризації економіки [11].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові дослідження щодо економічної безпеки підприємства та підприємництва в Україні почали проводи-

тися на початку 90-х років ХХ ст. та знайшли своє відображення в працях українських і зарубіжних вчених. Так, О.В. Ареф'єва та Т.Б. Кузенко зазначають, що «економічна безпека підприємства – це захищеність його діяльності від негативних впливів зовнішнього середовища, а також спроможність швидко усунути різноманітні загрози» [2]; Н.І. Архипова та О.Л. Седова основну увагу приділяють ролі персоналу в забезпеченні економічної безпеки підприємства [3]; К.В. Болгова та Л.І. Шилова розглядають організаційно-економічний механізм забезпечення економічної безпеки підприємства [6]; З.С. Варналій аналізує сутність, передумови та чинники економічної безпеки підприємства, стратегію й механізми забезпечення [8]; Л.В. Герасименко та О.Є. Користін розглядають економічну безпеку в контексті протидії економічним ризикам [15]; М.М. Ермошенко вказує, що економічну безпеку підприємства слід розглядати «як такий стан його економіки (економічної системи), який можна характеризувати збалансованістю і стійкістю до негативного впливу будь-яких загроз, її здатністю забезпечувати на основі власних економічних інтересів свій сталий і ефективний розвиток» [10]; Г.В. Козаченко, О.М. Ляшенко та Ю.С. Погорелов розглядають економічну безпеку з позиції задоволення інтересів підприємства та акцентують увагу на обліково-аналітичному забезпеченні системи економічної безпеки [14; 19]; В.І. Мунтян проводить системне дослідження проблеми економічної безпеки взагалі та фінансової безпеки як її складової в контексті їх оцінки як провідної ланки в усьому комплексі питань і напрямків забезпечення ефективного функціонування підприємства [18]; А.М. Штангрет досліджує концептуальні основи економічної безпеки авіаційного підприємства в контексті розвитку світового авіабудування, однак процес управління економічною безпекою підприємства в умовах ринку висуває цілу низку недосліджених проблемних питань [20].

Невирішені частини проблеми. Наведений вище аналіз показує, що як вітчизняними, так і зарубіжними вченими висвітлюються різноманітні проблеми забезпечення економічної безпеки підприємства на внутрішньому, національному та міжнародному рівнях. Однак, попри різноплановість, обсяги та повноту проведених досліджень, проблема управління економічною безпекою підприємств, особливо в умовах мінливого ринкового середовища, залишається недостатньо вивченою та потребує досконалого дослідження.

Метою дослідження є вивчення процесу управління економічною безпекою вітчизняних підприємств і застосування тривимірної моделі стратегічного забезпечення економіко-організаційного механізму економічної безпеки.

Основні результати дослідження. Для ефективного господарювання підприємства насамперед необхідно визначити цілі його створення та функціонування, тому виникає потреба у постійному дотриманні економічної безпеки підприємства як запоруки його стабільного й максимально ефективного функціонування. Становлення економічної безпеки підприємства, як правило, відбувається шляхом формування та функціонування її механізму. Так, С.М. Ілляшенко пропонує підхід, що дозволяє зводити результати оцінювання у єдиний інтегральний показник, який характеризує рівень економічної безпеки підприємства в цілому [12].

Удосконалення забезпечення функціонування економіко-організаційного механізму економічної безпеки підприємств потребує розробки власного методичного підходу до комплексного інтегрального показника, що, згідно із підходом О. Журавки, повинен відповідати вимогам, ключовими з яких є такі: в основі тактичного забезпечення об'єктних складових економіко-організаційного механізму економічної безпеки підприємств лежить формування та впровадження оціночного інтегрального показника; розробка методичного підходу до комплексної оцінки економічної безпеки підприємства здійснюється з урахуванням результатів поелементного аналізу; побудова моделі повинна базуватися на реальних статистичних даних; універсальність у застосуванні методичного підходу для підприємств інших галузей; використання мінімальної кількості складових; результати використання методики повинні бути максимально наближеними до реального стану економічної безпеки підприємства; методика повинна бути діагностичною, тобто визначати поточний стан безпеки, на основі якого розробляються сценарії тактичного і стратегічного розвитку об'єкта діагностики [11].

Під час здійснення тактичного забезпечення об'єктних складових економіко-організаційного механізму економічної безпеки підприємства виконуються такі основні кроки: 1) досліджується ефективність використання ресурсного потенціалу; 2) визначається рівень фінансової стійкості; 3) аналізується адаптивність техніко-технологічної бази підприємства до запровадження інновацій. Адаптуючи підхід Н. Білошкурської [5] до оцінювання ресурсної складової економіко-організаційного механізму економічної безпеки підприємства, варто включити такі показники: коефіцієнт фондovіддачі основних засобів, матеріалovіддачі, продуктивності праці, зносу основних засобів тощо (1), поєднання та усереднення яких дасть змогу отримати інтегральний індекс ресурсної складової безпеки підприємства:

$$I_{PCEB} = \frac{1}{6}(k_{\text{ФВOЗ}} + k_{\text{ПРП}} + k_{\text{ФOП}} + k_{\text{MВ}} + k_{\text{OObЗ}} + k_{\text{ЗOЗ}}), \quad (1)$$

де I_{PCEB} – індекс ресурсної складової економіко-організаційного механізму економічної безпеки підприємства; $k_{\text{ФВOЗ}}$ – коефіцієнт фондovіддачі основних засобів; $k_{\text{ПРП}}$ – коефіцієнт продуктивності праці, млн. грн./ос.; $k_{\text{ФOП}}$ – коефіцієнт фондоозброєності праці, млн. грн./ос.; $k_{\text{MВ}}$ – коефіцієнт матеріалovіддачі; $k_{\text{OObЗ}}$ – коефіцієнт оборотності оборотних засобів; $k_{\text{ЗOЗ}}$ – коефіцієнт зносу основних засобів.

Оскільки до економічної характеристики діяльності підприємства, крім ресурсної, входять також інші складові, зокрема інноваційна, її оцінку можна здійснювати на основі моделі:

$$I_{ICEB} = 0,912(e^{\gamma_L} + e^{\gamma_{\text{ФOП}}}), \quad (2)$$

де I_{ICEB} – індекс інноваційної складової економіко-організаційного механізму економічної безпеки підприємств АПК; e – основа натурального логарифму; γ_L – коефіцієнт еластичності доходу за технологічним прогресом виробничої функції Тінбергена у моделі з трудовим чинником «середньорічна чисельність працівників»; $\gamma_{\text{ФOП}}$ – коефіцієнт еластичності доходу за технологічним прогресом

сом виробничої функції Тінбергена у моделі з трудовим чинником «річний фонд оплати праці».

Індекс економіко-організаційного механізму економічної безпеки підприємства ($I_{МЕБ}$) можна сформувати на основі комплексного інтегрального показника оцінки економічної безпеки як суми індексів об'єктних складових. За нормативне оціночне значення науковці [4] пропонують брати 1. Таким чином, якщо значення індексу економічної безпеки підприємства < 1 , то рівень економічної безпеки незадовільний і, навпаки, якщо індекс перевищує 1, то діагностується задовільний стан безпеки і функціонування механізму.

Після нормування інтегрального індексу шляхом ділення суми індексів об'єктних складових на 6 (сума їх критичних значень: $2 + 2 + 2 = 6$) отримуємо індекс економічної безпеки підприємств ($I_{МЕБ}$) як середньозважене нормоване 3 індексів: ресурсної об'єктної складової економіко-організаційного механізму економічної безпеки ($I_{РСЕБ}$), фінансової складової ($I_{ФСЕБ}$) та інноваційної складової ($I_{ІСЕБ}$):

$$I_{МЕБ} = \frac{1}{6}(I_{РСЕБ} + I_{ФСЕБ} + I_{ІСЕБ}). \quad (3)$$

Постійний моніторинг і оцінювання стану ресурсної, фінансової та інноваційної складових з використанням індексу економічної безпеки дають змогу здійснювати тактичне забезпечення економічної безпеки підприємства. На основі результатів такого аналізу приймаються тактичні рішення та розробляються сценарії їх реалізації на рівні управлінського персоналу підприємства.

Для адаптації підприємства до кон'юнктури ресурсних ринків, відповідності техніко-технологічної бази технологічному прогресу й підвищення рівня прибутковості підприємства здійснюється стратегічне забезпечення економіко-організаційного механізму економічної безпеки підприємств. Головним результатом стратегічного забезпечення є формування стратегії розвитку економіко-організаційного механізму економічної безпеки.

Оскільки аналіз діяльності підприємства здійснюється в основному на основі двовимірної оцінки, яка не завжди відображає реальний стан, розглянемо інший підхід, який, на думку автора, є більш ефективним і адекватним. Переважна більшість методик стратегічного аналізу зводиться до матричних методів (наприклад, матриці Ансофа, Портера, Бостонської консалтингової групи, McKinsey тощо). В основі стратегічних матриць лежить комбінація двох критеріїв, наприклад, темп росту галузевого ринку та відносна частка ринку (матриця Бостонської консалтингової групи). Більшість критиків матричних методів економічного аналізу наголошують на їхній необ'єктивності у зв'язку з двовимірністю, оскільки позиціонування підприємств здійснюється тільки за двома показниками, а решта показників до уваги не береться. Альтернативою, на думку окремих науковців [4], може стати впровадження тривимірної моделі з включенням третього критерію оцінювання і позиціонування підприємств не за квадрантами матриці, а за об'ємами тривимірного простору. Осі такої тривимірної моделі стратегічного забезпечення економіко-організаційного механізму економічної безпеки відображають показники-характеристики внутрішнього стану підприємства, його зв'язок із зовнішнім середовищем і рівень економічної безпеки.

Розглядаючи підприємство як об'єкт ринкових відносин, варто акцентувати на його перебуванні у зовнішньому середовищі не лише як постачальника чинників виробництва чи продукції, але і як об'єкта на фондовому ринку, що забезпечуватиме його стратегічну позицію зміцнення економічної безпеки. У теорії та практиці фінансового менеджменту [7; 17] сформувався принцип ефективності функціонування бізнесу для власника – максимізація ринкової вартості підприємства: забезпечення зростання ринкової вартості підприємства є метою власника і ключовим елементом економічної безпеки. Тут можемо спостерігати прямий зв'язок – підвищення рівня економічної безпеки підприємства спричиняє зростання ринкової вартості підприємства і навпаки.

Комплексне уявлення про ефективність управління і розвиток підприємства формується через його ринкову вартість, тому орієнтація розвитку підприємства на збільшення ринкової вартості створює передумови для зміцнення його конкурентної позиції, підвищення життєздатності та стійкості на внутрішньому і зовнішньому ринках. Ринкова вартість підприємства також є основним критерієм прийняття інвестиційних рішень як власником, так і зовнішнім інвестором.

Оскільки метою підприємницької діяльності є отримання прибутку, основним показником ефективності економіко-організаційного механізму економічної безпеки також є прибуток. Простежується зв'язок між цими поняттями: за відсутності прибутку у певному періоді діяльності підприємства можна говорити і про відсутність ефективного механізму економічної безпеки.

Зі зростанням обсягу прибутку, за інших рівних умов, відбувається збільшення ринкової вартості підприємства. Але за сучасних умов кон'юнктурних коливань велика кількість вітчизняних підприємств стає збитковою. Ринкова вартість підприємства зарубіжними економістами (модель Модільяні-Міллера) розраховується як відношення прибутку (до сплати податків) до середньозваженої вартості капіталу [21]. Адаптуючи такий підхід до українських реалій, для оцінювання можна використати середню відсоткову ставку за депозитами, що дасть змогу виявити, скільки відсотків від вартості капіталу складе його приріст, якщо розмістити на депозитному рахунку суму, еквівалентну обсягу активів підприємства. Варто погодитися з методичним підходом [4], згідно з яким в умовах української економіки ринкову вартість підприємства доцільно обчислювати як відношення прибутку (до сплати відсотків і податків за рік) до середньорічної відсоткової ставки за депозитами.

Будуючи тривимірну стратегічну модель, потрібно обрати показник внутрішнього середовища підприємств, який мав би найбільший вплив на індекс економіко-організаційного механізму економічної безпеки. Серед показників, які варто використати для побудови такої тривимірної моделі: 1) ринкова вартість підприємства (вісь z); 2) коефіцієнт маневреності власного капіталу (вісь x); 3) індекс економіко-організаційного механізму економічної безпеки підприємства (вісь y). На рис. 1 зображено модель з розподілом простору стратегічного забезпечення на 8 сегментів (*Seg*) за комбінаціями відповідності нормативним значенням критеріїв xk , yk , zk .

Критичні (нормативні) значення показників визначаються згідно з «Методичними рекомендаціями щодо виявлення ознак неплатоспроможності під-

приємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства» [1]: 1) для індексу економічної безпеки – 1; 2) для коефіцієнта маневреності власного капіталу – 0,1 включно; для ринкової вартості – середнє значення у групі або індивідуально для кожного підприємства при порівнянні ринкової вартості з обсягом сукупних активів.

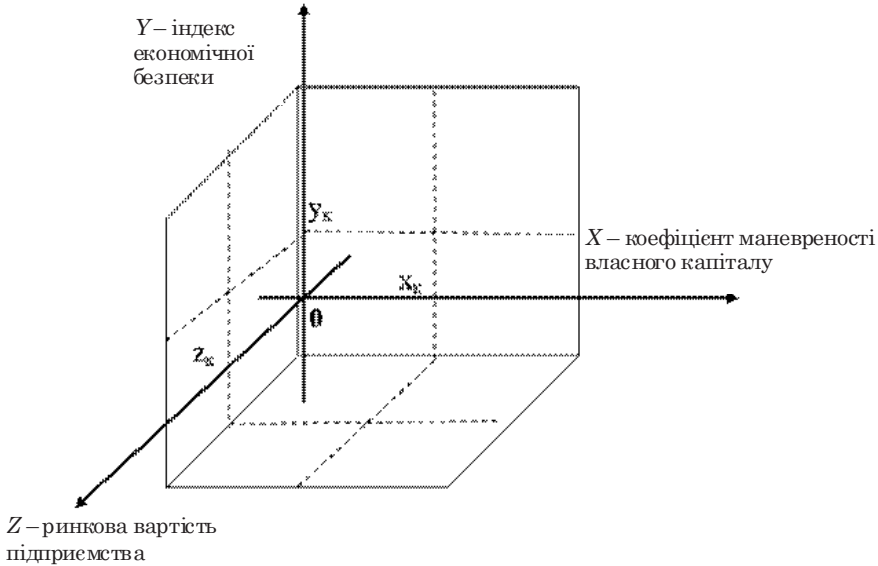


Рис. 1. Тривимірна модель стратегічного забезпечення економіко-організаційного механізму економічної безпеки підприємства, побудовано за даними [4]

У економічній інтерпретації рис. 1 виглядатиме так: точки простору першого сегмента (Seg_1) знаходяться вище за значення x_k осі x, значення y_k осі y та z_k осі z. Отже, критичні (нормативні) значення показників утворюють такі обмеження для 8 сегментів:

$$\left. \begin{aligned}
 Seg_1 &\in \{x \geq x_k; y \geq y_k; z \geq z_k\}; \\
 Seg_2 &\in \{x \leq x_k; y \leq y_k; z \leq z_k\}; \\
 Seg_3 &\in \{x \leq x_k; y \geq y_k; z \geq z_k\}; \\
 Seg_4 &\in \{x \geq x_k; y \leq y_k; z \geq z_k\}; \\
 Seg_5 &\in \{x \geq x_k; y \leq y_k; z \leq z_k\}; \\
 Seg_6 &\in \{x \leq x_k; y \geq y_k; z \leq z_k\}; \\
 Seg_7 &\in \{x \leq x_k; y \leq y_k; z \geq z_k\}; \\
 Seg_8 &\in \{x \geq x_k; y \geq y_k; z \leq z_k\}.
 \end{aligned} \right\} \quad (4)$$

За кожним із сегментів (4) проводиться позиціонування підприємства. На основі визначеної стратегічної позиції розробляється відповідна стратегія розвитку підприємства. На основі результатів моделювання стратегічного забезпечення економіко-організаційного механізму економічної безпеки підприємств проводиться їх позиціонування за 3 критеріями – індексом еко-

номічної безпеки, ринковою вартістю та коефіцієнтом маневреності власного капіталу.

Використання такого методологічного підходу дає змогу оцінити реальне становище підприємства на ринку, а також визначити рівень забезпечення його економічної безпеки, що однак ускладнюється за відсутності даних про власне підприємство чи підприємства-конкуренти, якщо мета полягає в тому, щоб виявити конкурентну позицію чи середній рівень економічної безпеки підприємств у галузево-просторовому вимірі. Зважаючи на це, на кожному підприємстві керівництвом обирається система моделювання безпеки, яка є найбільш адекватною для зовнішніх і внутрішніх умов розвитку конкретного підприємства.

Для визначення стану своєї безпеки суб'єкти підприємницької діяльності використовують відповідні критерії і показники, які обираються керівниками підприємств як серед макроіндикаторів економічної безпеки, так і серед загальноприйнятих показників оцінювання фінансового стану підприємства, зокрема: показники ліквідності, ділової активності, рентабельності та фінансової стійкості тощо. Загалом, критерій як категорія – це ознака, на підставі якої виробляється оцінка, визначення або класифікація чого-небудь, мірило оцінки [15]. Отже, критерій безпеки підприємницької діяльності – це ознака, яка характеризує стан і здатність суб'єкта підприємницької діяльності протистояти проявам небезпеки. Кожен критерій має кількісний вимір – показник, що свідчить про стан суб'єкта.

Для забезпечення економічної безпеки суб'єкта підприємництва важливим є як сам показник того чи іншого критерію, так і його граничне значення. Для характеристики стану економічної безпеки використовуються загальні і спеціальні критерії та їхні показники з урахуванням особливостей діяльності кожного суб'єкта. Стан безпеки підприємницької діяльності можна визначити через систему відповідних критеріїв і показників, яка відображає стан підприємства, насамперед фінансовий стан, його динаміку (коефіцієнти ліквідності, платоспроможності, ділової активності). Основні показники ліквідності включають: 1) коефіцієнт абсолютної ліквідності; 2) коефіцієнт швидкої ліквідності; 3) коефіцієнт покриття. Показники, що характеризують платоспроможність і ділову активність теж об'єднують кілька коефіцієнтів, розрахунок яких дає змогу оцінити стан підприємства.

Висновки. Аналізуючи вищевикладене, можна стверджувати, що управління фінансовою складовою безпеки підприємства вимагає серйозної уваги, оскільки вона за ринкових умов господарювання є основною, тоді як фінанси є «двигуном» економічної системи. Науковці наголошують, що у процесі оцінювання поточного рівня забезпечення фінансової складової економічної безпеки підлягають аналізу: 1) фінансова звітність і результати роботи підприємства (платоспроможність, фінансова незалежність, структура й використання капіталу та прибутку); 2) конкурентний стан підприємства на ринку (частка ринку, якою володіє суб'єкт господарювання; рівень технологій і менеджменту); 3) ринок цінних паперів-підприємства (оператори та інвестори цінних паперів, курс акцій і лістинг) [13]. Як наголошувалося вище, важливою передумовою захисту фінансової складової економічної безпеки є планування

(включаючи й бюджетне) комплексу необхідних заходів та оперативна реалізація запланованих дій у процесі здійснення суб'єктом господарювання фінансово-економічної діяльності.

1. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 26.10.2010 №1361 // www.me.gov.ua.
2. *Ареф'єва О.В., Кузенко Т.Б.* Економічні основи формування фінансової складової економічної безпеки // Актуальні проблеми економіки.— 2009.— №1.— С. 98–104.
3. *Архипова Н.И., Седова О.Л.* Управление персоналом в инновационной сфере // Инновационный выбор России: проблемы и перспективы: Труды X Чайновских чтений (Москва, 12 марта 2009 г.) / Под ред. Н.И. Архиповой; РГГУ АНХ при Правительстве РФ. — М., 2009. — С. 3–9.
4. *Білошкурська Н.В.* Вдосконалення економіко-організаційного механізму економічної безпеки підприємств АПК // Ефективна економіка.— 2012.— №11 // www.economy.nauka.com.ua.
5. *Білошкурська Н.В.* Формування індексу ресурсної складової економіко-організаційного механізму економічної безпеки підприємств АПК Черкаської області // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту.— Серія: Економічні науки.— 2011.— Вип. IV.— С. 154–158.
6. *Болгова К.В., Шилова Л.І.* Організаційно-економічний механізм забезпечення економічної безпеки підприємства // www.masters.donntu.edu.ua.
7. *Бригхем Ю., Гапенски Л.* Финансовый менеджмент. Полный курс: В 2-х т. / Пер. с англ. под ред. В.В. Ковалева. — СПб.: Экономическая школа, 1997. — Т. 2. — 669 с.
8. *Варналій З.С., Буркальцева Д.Д., Саєнко О.С.* Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення: Монографія. — К.: Знання України, 2011. — 209 с.
9. Економічна безпека: Навч. посібник / За ред. З.С. Варналія. — К.: Знання, 2009. — 647 с.
10. *Єрмошенко М.М.* Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення. — К.: КНТЕУ, 2001. — 309 с.
11. *Журавка О.С., Бондаренко Є.К.* Теоретичні аспекти формування системи фінансової безпеки підприємства // Інноваційна економіка.— 2012.— №4.— С. 234–236.
12. *Ільяшенко С.Н.* Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к их оценке // Актуальні проблеми економіки.— 2003.— №3.— С. 12–19.
13. *Іванілов О.С.* Економіка підприємства: Підручник. — К.: Центр навчальної літератури, 2009. — 728 с.
14. *Козаченко Г.В., Пономарьов В.П., Ляшенко О.М.* Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: Монографія. — К.: Лібра, 2003. — 280 с.
15. *Користін О.Є., Барановський О.І., Герасименко Л.В.* Економічна безпека: Навч. посібник. — К.: КНУВС, 2010. — 368 с.
16. *Кузнецов И.Н.* Бизнес-безопасность. — 3-е изд. — М.: Дашков и К, 2010. — 416 с.
17. *Ли Ч.Ф., Финнерти Дж.И.* Финансы корпораций: теория, методы и практика / Пер. с англ. — М.: ИНФРА-М, 2000. — 686 с.
18. *Мунтіян В.І.* Економічна безпека України. — К., 1999. — 464 с.
19. Система економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: Монографія: В 3-х т. / О.М. Ляшенко, Ю.С. Погорелов, В.Л. Безбожний та ін.; За заг. ред. Г.В. Козаченко. — Луганськ: Елтон-2, 2012. — Т. 1. — 282 с.
20. *Штангрет А.М.* Управління економічною безпекою підприємств авіаційної галузі: Монографія. — Львів: Українська академія друкарства, 2011. — 270 с.
21. *Modigliani, F., Miller, M.H.* (1963). Taxes and the Cost of Capital: A Correction. *American Economic Review*, June: 433–443.

Стаття надійшла до редакції 10.12.2012.